

Innhold

Forord	7
Innledning	15
KAPITTEL 1	
Det tidlige samspillet	19
1.1 Kontakten med den nyfødte	19
Stemme og ansikt	19
Signaler	20
1.2 Tilknytning og samspill	20
Turveksling	21
Dialog	21
Ansikt-til-ansikt-samspill	21
Interesse for gjenstander	22
Turveksling i tidlig leik	23
Vokalisering	23
Det musiske – rytme, bevegelse, lyd	24
Følsomhet for lyd	24
Sang	24
Tegnstøttet tale	26
Regler og leik med kroppen	26
Det musiske og språkutviklingen	27
Barnetilpasset tale	27
Å tilpasse seg samtalepartneren	27
Hva karakteriserer tale som er tilpasset 1-åringer?	28
Betydningen av barnetilpasset tale	32
1.3 Fra signal til symbol	32
Signal og symbol	32
De første ordene	33
Språklig kommunikasjon	34
Her-og-nå-språk	34

KAPITTEL 2

Språket i bruk	37
2.1 Kontekst	37
Å tolke konteksten	38
Å tilpasse seg konteksten	39
2.2 Språkfunksjoner	40
Grunnleggende språkfunksjoner	40
Den referensielle funksjonen	40
Den ekspressive funksjonen	40
Påvirkningsfunksjonen	41
Kontaktfunksjonen	41
Den poetiske funksjonen	42
Den metaspråklige funksjonen	43
Flere funksjoner samtidig	44
Å ta imot barnets kommunikasjonsintensjon	45
Hvilke språkfunksjoner bruker voksne i samvær med barn?	46
2.3 Den viktige dialogen	47
Dialog	47
Samtaleemne	48
Oppmerksomhetssignaler	49
Turvekslingssignaler	49
Voksne i samtale med barn	49
Tydelige tilknytningsreplikker	50
Klar turgiving – spørsmål til barn	51
Den viktige samtalen om bøker	56
Barn i samtale med barn	58
2.4 Språkhandling	59
Hva er en språkhandling?	59
Å lære språkhandling	61
Samme språkhandling – ulik form	62

2.5 Språkbruk i leik	63	3.3 Å lære hvordan ord lages og bøyes	94
Egosentrisk tale – utvikling av tenkning.....	63	– morfologisk utvikling	94
Tumleleik – kroppslig kommunikasjon	65	Bøyningssystemet	95
Konstruksjonsleik – grunnleggende begreper	65	Verb	95
Rolleleik – språket bærer.....	66	Substantiv	96
Språkkoder i rolleleik.....	66	Adjektiv	96
Rolleleik aleine.....	68	Når har barnet lært bøyningssystemet?	96
Er det kjønnsforskjeller i rolleleik?	70	Ordlagingsystemet.....	97
Rolleleik og språkutvikling.....	70	Avledninger.....	97
Regelleik – inn i det regulerte fellesskapet	72	Sammensatte ord	97
Leik med språket – glede og synliggjøring	73	Hvor går ordgrensene?	98
Spontan språkleik.....	74	3.4 Å sette ord sammen – syntaktisk utvikling	98
Tradert språkleik.....	74	Fra ettordshelheter til toordsytringer	98
Språkleik og språkutvikling	76	Overgangsfase	99
		Hva slags forhold uttrykker barn gjennom toordsytringene?	99
		Treordsytringer	100
		Leddstilling	100
		Funksjonsord mangler.....	100
		Ordet og	101
		Spørsmål.....	101
		Mot en mer kompleks setningsoppbygning	102
		Rivende utvikling	102
		Utbygging av ledd	102
		Leddsetninger.....	102
		Behov for en utbygd syntaks.....	104
		Ordleding, avbrudd og korrigeringer.....	104
		Vanskelige syntaktiske konstruksjoner for 6-åringene.....	104
		3.5 Å binde setninger sammen – tekstutvikling	105
		Tekst	105
		Tekstbindingsregler.....	106
		Å peke med ord (referentkopling).....	106
		Å vise forholdet mellom setninger med ord (setningskopling)	107
		3.6 Å lære hva ordene betyr – semantisk utvikling	109
		Ord og begreper	110
		Et nettverk av assosiasjoner og følelser	110
		Mentalt leksikon	111
		Utvikling av ordforrådet	111
		Den tidlige begrepsutviklingen	112
		Én referent – ett ord	113
		Førstehåndserfaringer og andrehåndserfaringer	113
		Boklesing, fortelling, bilder, film og leik utvider erfaringen	114
		Begrepsdybde	115
		Et system av betydninger.....	115
		Den følelsesmessige komponenten i ordene	117
		Ulike strategier	117
		Språklige bilder	118
		Besjeling	119
KAPITTEL 3			
Språket som system	79		
3.1 Å lære språksystemet	79		
Hvordan lærer barn språksystemet?	79		
Grammatikk	80		
Å følge med i barns språkutvikling	80		
Oversikt over utviklingen	81		
Grunnleggende systemlæring	81		
Stabilisering og utbygging	82		
Tekstutvikling	82		
Er det forskjell mellom gutter og jenter i språkutviklingen?	82		
Livslang læring	83		
Muntlig og skriftlig språk – gjensidig påvirkning	83		
3.2 Å lære språklidene – fonologisk utvikling	83		
På veg mot morsmålet fonemer	83		
Den tidlige lydproduksjonen	83		
Viljestyrt produksjon av språklidene.....	84		
Fonemer og stavelser	84		
Minimale par	84		
Lett og vanskelig i uttalen	86		
Er det en fast rekkefølge i lyd læringen?	86		
Forenklingstrategier	86		
Når behersker barnet uttalen?.....	89		
Hvordan kan vi beskrive språklidene?.....	89		
Taleorganene.....	90		
Konsonantene i norsk	90		
Vokalene i norsk	92		
Språklidene og støy	94		

KAPITTEL 4

Tekstmestring	121
4.1 Forutsetninger	122
Situasjonsuavhengig språkbruk – utvikling fra her-og-nå-språk til der-og-da-språk	122
<i>Handlingsplanleggende samtale</i>	123
<i>Handlingsoppsummerende samtale</i>	123
Å ta lytterens perspektiv – utvikling fra en jeg-sentrert til en lyttersentrert språkbruk	123
Å fortelle uten dialogstøtte – utvikling fra dialog til monolog	124
4.2 Fortellingen	125
Fortellingsgrammatikk	126
Fortellingen – en grunnleggende sjanger	127
4.3 Utvikling av fortellekompetanse	128
Erfaring med fortelling	128
Samtalefortelling	129
Sang	130
Egentlige og refererende fortellinger	130
4.4 Vitsen	131
En lett gjenkjennelig sjanger	131
Vitsen gir utfordringer	132
Pedagogisk bruk av vitser	133

KAPITTEL 5

Å vokse opp med mer enn ett språk	137
5.1 Språk i Norge	138
5.2 Noen sentrale ord og begreper	139
Flerspråklige barn	139
Morsmål, førstespråk, andrespråk, fremmedspråk	140
Samtidig flerspråklighet	141
Stegvis flerspråklighet	141
Fører flerspråklig utvikling til forsinket språkutvikling? ...	141
Språkblanding – problem eller ressurs?	142
Dobbel kulturtilhørighet	143
5.3 Morsmålsutvikling	144
Identitet	144
Familiebånd	145
Utvikling i forhold til alderen	145
Bruk mange morsmål også i barnehagen!	146
<i>Å anerkjenne alle språkene i barnegruppa</i>	146
Samarbeid med foreldrene	147
Morsmålet støtter andrespråkstilegnelsen	148
5.4 Andrespråkstilegnelse	149
To myter om barns andrespråkstilegnelse	150

Norskstilegnelse i barnehagen	150
<i>Dynamisk språkarbeid</i>	150
<i>Strukturert språkarbeid</i>	154
<i>Både språkmodell og språklærer</i>	155
To slags språkferdigheter	156

KAPITTEL 6

Språk- og talevansker	159
6.1 Talevansker	159
Stemmegansker	159
Stamming	160
<i>Stamming og normal ikke-flyt</i>	161
6.2 Språkvansker	161
Semantiske vansker	161
Morfologiske vansker	161
Syntaktiske vansker	162
Pragmatiske vansker	162
6.3 Språklydvansker	162
Artikulasjonsvansker	162
Fonologiske vansker	163
6.4 Hvordan kan vi oppdage språk- og talevansker?	163
Risikogrupper	164
<i>Barn med hørselshemming</i>	165
<i>Barn med for lite samspillerfaring</i>	165
6.5 Språk- og talevansker kan få vidtrekkende konsekvenser	165

KAPITTEL 7

Å arbeide med barns språk	167
7.1 Hva fremmer språkutviklingen best?	167
Gode relasjoner	167
Fire hovedaktiviteter	168
<i>Musiske aktiviteter</i>	168
<i>God samtale</i>	169
<i>Samvær omkring tekst</i>	171
<i>Allsidig lek</i>	172
Et godt språkmiljø	173
<i>Personalet er avgjørende</i>	173
<i>Hvilken rolle spiller fysiske omgivelser og sosial organisering for språkmiljøet i barnehagen?</i>	174
<i>Språktrening?</i>	175
<i>Er bildekort gode hjelpemidler i språkarbeidet?</i>	176
<i>Nyttige hjelpemidler i språkarbeidet</i>	178
7.2 Dokumentasjon og vurdering av språkmiljø og språk	179
Ekspertutvalg	180

Vurdering av barnehagens språkmiljø	181
Vurdering av barnas språklige kompetanse.....	182
Første steg: Helhetlig observasjon av alle barn – uten bruk av skjema.....	182
Andre steg: Nærmere oppfølging med systematisk observasjon av enkelte barn	183
Tredje steg: Eventuell henvisning til utredning	183
7.3 Ti råd til den som vil støtte barns språkutvikling	184

KAPITTEL 8

Å lære skriftspråk.....	187
8.1 Det alfabetiske prinsippet	187
Brua mellom talespråk og skriftspråk.....	188
Å løse skriftkoden.....	189
8.2 Metaspråklig bevissthet	190
Bevissthet om ord	190
Ord blir synlige i språkleik	191
Ord blir synlige i skrevet tekst	191
Fonologisk bevissthet.....	192
Fonologisk bevissthet gjennom muntlige aktiviteter	192
Fonologisk bevissthet gjennom bokstaver	193
8.3 Nye kommunikasjonsmuligheter.....	193
Å skrive og lese som personlig prosjekt.....	193
Å uttrykke seg med skriveredskap.....	194
Å skrive sjøl – multimodale tekster.....	194
Å skrive med sekretærhjelp – tekstskaping	196
Å motta inntrykk gjennom skrift.....	202
Å lese sjøl	202
Å lese med voksehjelp.....	202

KAPITTEL 9

Skriveutvikling.....	205
9.1 Gangen i skriveutviklingen.....	205
Skriverabling.....	206
Bokstavutforskning.....	207
Store bokstaver kommer først	208
Bokstaver i barnehagen	209
Helordsskriving	211
Begynnende analyse.....	212
Fonologisk skriving.....	212
Fra øyets til ørets skriftspråk	212
Konteksten er viktig	213
Logisk og sårbar skriving	214
Ortografisk skriving	216

9.2 Hva bruker barn skrivingen til?.....	216
Tidligskrivning i leik.....	217
Tidligskrivning i dagliglivet	219
Teksttyper.....	219
Språkfunksjoner	221
9.3 Hva betyr tidligskrivning for den skriftspråklige utviklingen?.....	223
Jeg-forankret skriving.....	223
Skriving før lesing	223
9.4 Arbeid med bokstaver i skolen.....	224

KAPITTEL 10

Leseutvikling.....	227
10.1 Hva er lesing?.....	227
Språklige forutsetninger for lesing	227
Analyse og syntese	228
Innhold.....	229
10.2 Gangen i leseutviklingen – avkodning	229
Lesing av kontekst.....	229
Helordslesing	230
Begynnende analyse.....	230
Fonologisk lesing	231
Å lese med større enheter enn bokstaver	233
Ortografisk lesing.....	233
10.3 Leseforståelse	235
Å skape mening.....	235
Mange nøkler til forståelse	235
Skjemabegrepet	236
Førforståelse.....	236
To leseeksempler	237
Forståelsesarbeid under lesingen	238
Ordavkodning og leseforståelse	238
Å lese mellom linjene	240
Å overvåke egen lesing	240
Forståelsesarbeid etter lesingen.....	241

KAPITTEL 11

Å forebygge lesevansker.....	243
11.1 Hva er lesevansker?.....	243
Dysleksi	244
11.2 Hvordan kan lesevansker forebygges?	245
Høytlesing	246
Arbeid med fonologisk bevissthet.....	246
Personlige erfaringer med skriftspråket	247

KAPITTEL 12

Ti råd til den som vil støtte barns skriftspråkutvikling	249
---	-----

Kilder for vignettene som innleder hvert kapittel.....	251
--	-----

Litteratur	253
------------------	-----

Register	259
----------------	-----